

Camilla Mordhorst: *Genstandsfortællinger. Fra Museum Wormianum til de moderne museer*. København: Museum Tusulanum Forlag 2009. 311 s. (Tidlig Moderne 7.) ISBN 978 87 635 0454 6. ISSN 1901 9912.

Camilla Mordhorsts *Genstandsfortællinger. Fra Museum Wormianum til de moderne museer* är en undersökning av föremålen i Ole Worms 1600-talsmuseum, hur Worm förhöll sig till dem samt vad som hände med dem i senare museikontexter och sällan har jag sett en tillbakablickande studie som sagt så mycket om föremåls villkor i museer med direkt relevans för samtidens förståelse och dagens institutioner.

Det pratas och skrivs ofta om hur föremål tolkas olika i skilda sammanhang och om hur olika historiska museikoncept varit avhängiga specifika världsbilder. Resonemangen bygger i regel på få exempel och vad gäller museikoncepten är en idhistorisk vinkel den vanliga ingången, utan närmare undersökningar av museerna som materiella företeelser strukturerade av praktiker. Här gör Mordhorst tvärtom och presenterar en bred studie över lång tid av en grupp museiföremål, hur de samlats och ställts ut, deras roller och villkor. Det är uppfriskande.

Boken är 312 sidor lång, professionellt förlagsredigerad och bygger på Mordhorsts phd-avhandling med samma titel, försvarad 2004. Boken består av fem egentliga kapitel samt några få inledande och avslutande sidor (Prolog, Inledning samt Epilog). Prologen berättar om hur Mordhorsts undersökning är en del av en allmän museologisk nyvärdering av kuriosakabinetten, där man börjat se dem som rationella ansträngningar i sin tid snarare än att mystifiera dem.

Ole Worm började samla till sitt museum på 1620-talet och museet blev med tiden känt över hela Europa, minst 40 av vid Worms död drygt 1 600 föremål finns kvar (företädesvis i Nationalmuseum i Köpenhamn) och har då en 350-årig historia som museiföremål. De fanns först i Worms museum, sedan till stor del i Det Kongelige Kunstskammer och slutligen i de moderna danska museer som uppstod i början av 1800-talet. Mordhorst undersöker samlingens förvandlingar från tidigt 1600-tal och slutar i princip i det tidiga 1800-talet. Idén har varit att följa föremålen för att se hur de tolkats och omtolkats innanför de museiinstitutionella ramarna. Hon har arbetat som "en detektiv i katalogerna."

Det första kapitlet, "Ting, tekst og tænkning", är en teoretisk inledning som förklarar studiens rammar och sätter in den i sitt museologiska sammanhang. Där mycket samtida museologi tenderar att vara teoretiskt vidlyftig, för att inte säga teorituggande, är Mordhorst sympatiskt kort och rakt på sak. Kapitlet är bara 15 sidor. Hon inleder med att kontrastera sin egen undersökning mot en vanlig dansk museihistoria som finner landets museiväsendes uppkomst i tiden kring 1800. Därefter följer en diskussion av hur man kan se på föremål. Mordhorst relaterar hur studiet av materiell kultur på senare år ofta haft en "semiotiskt" inspirerad prägel, där man velat upphäva synen på föremål som objekt oberoende av subjektiva konstruktioner och velat se dem som tecken som skapas i diskursiva praktiker. Hon menar dock att relevansen av detta som metodiskt grepp inte bevisats genom studier av större material. Här vill hon börja sin egen undersökning med idén att med utgångspunkt i ett konkret empiriskt material studera hur mycket ett föremål kan förändra betydelse, hur och när nya tolkningar kommer till,

varför tolkningarna har ändrat karaktär och vilka linjer som kan finnas av kontinuitet, tillägg, förfall och så vidare. Här kom Worms föremål och deras långa historia in i bilden som det valda materialet. Hon spårade föremålen och tolkningarna av dem i kataloger och beskrivningar och fann då att stora generella brott eller uppgörelser saknas, däremot finns "en räkke små justeringar, som med tiden resulterade i grundläggande nye forståelser og tolkninger". Utifrån dessa många små justeringar utkrystalliserade sig inte en ensartad förändringshistoria utan tre. Boken rymmer därför tre "stora berättelser" som svarar mot kapitlet 3–5.

I kapitlet "Ting, tekst og tænkning" förhåller sig Mordhorst också till Foucaults syn på museiväsendets historia, i vilken han identifierat historiska brott där stora omvälvningar ägt rum. I modern tid bröts enligt Foucault renässansens epistem kring 1650 mot det klassiska epistem, vilket i sin tur kring 1800 överflyglades av ett tanke-system där historiska undersökningar dominerar. Mordhorst identifierar flera problem med att överföra Foucaults modell på museihistorien och framför allt en utbredd samtida tro på att "överordnade idéhistoriske forandringer direkte kan følges i museumshistorien uden at se den museale videnskultur som et særegent felt med sine egne historier og praksisser".

Kapitel 2, "Omgivelser", presenterar de institutionella och personmässiga ramarna för Worms samling. Förenklar kan man säga att samlingen skapades under början av 1600-talet. För Worm var den i stor utsträckning ett undersökningsmaterial för hans vetenskapliga förståelse av världen. Vid hans död 1654 övergick samlingen till Det Kongelige Kunstskammer, där den delades upp på ett antal rum enligt delvis nya principer och dessutom fick

samsas med många andra föremål. Nu kom kungens självbild och identitetskonstruktion in som viktiga nya parametrar för dess användning och föremålets tolkning. De samlade föremålen var inte längre på samma sätt ett empiriskt material för vetenskaplig omvärldsförståelse. I samband med de moderna museiinstitutionernas grundläggning i det tidiga 1800-talet kom många av föremålen helt enkelt att sorteras ut och säljas eftersom de inte längre passade som museiobjekt. De kvarvarande kom att sorteras upp på flera olika institutioner som Oldnordisk museum, Etnografisk museum, Antiksamlingen, Naturhistorisk museum m. fl.

Den första "stora berättelsen" om föremålen och deras tolkning är "Det materielles forvitring" (kapitel 3). Här redogör Mordhorst för den centrala roll som tingens material spelade för Worm. Materialet var en central klassificeringsprincip i hans katalog, vilken i princip tycks ha svarat mot den ordning i vilken föremålen ställts upp i hans museum. Materialet var en central princip på grund av Worms vetenskapliga intresse för de olika materialens egenskaper och nytta. Vilka läkande förmågor de besatt var exempelvis viktigt. Keramikårl från bronsåldern och en medeltida Madonna-statyett beskrevs exempelvis bland "naturalierne" i den del av hans katalog som behandlar olika jordtyper, de kategoriserades med grund i vilken sorts lera de var gjorda av. Intresset för materialet förändrades vid samlingens inträde i den kungliga konstkammaren på så vis att det kungliga intresset inte handlade om att undersöka materialet utan om att behärska dem. Andra klassificeringsprinciper blev också aktuella: historia, konst, etnografi. I början av 1800-talet, slutligen, förlorade materialet i stort sett hela sin klassifikatoriska betydelse. Kronologisering och inplacering på stadier i

en tänkt civilisationsutveckling blev centralt istället. Det skedde en vetenskaplig revitalisering där föremålen blev viktiga att undersöka igen, men nu enligt nya principer som skilde sig helt från 1600-talets. De delades nu upp på olika vetenskapsområden och deras museala kontext kom att spegla det.

Den andra stora berättelsen, "Hybridernas färd" (kapitel 4), handlar om en mycket spännande kategori föremål, nämligen en mängd saker som bildade ett slags "mellanskikt" i utrymmen mellan kategorier som konst och natur eller djur och växter. Dessa föremål sorterades nästan undantagslöst ut vid de moderna museernas födelse under tidigt 1800-tal då kategorierna skulle renodlas. Främst handlade det om en mängd exempel på vad man på 1600-talet kallade "naturens lek". Det kunde vara en "jordglob" bestående av ett klotrundt marmorstycke där marmorns mönster såg ut att bilda landmassor och hav. I andra stenar tyckte man sig urskilja olika bilder eller till exempel mänskliga könsdelar. Det fanns "monstruösa ägg" av olika slag, bland annat ett som skulle ha lagts av en norsk kvinna. Worm hade också "zoophyter", det vill säga djur som liknade växter. Bland annat en bit skinn av "det skytiska lammet" som enligt uppgift växte på den ryska plantan *Boramez* och en hästkäke som var inväxt i en trädrot. I kungens konstkammare fanns hybriderna kvar men de förlorade snabbt sin betydelse i och med att "naturens lek" tappade i relevans som begrepp och man skilde nu mera skarpt på natur och kultur – hybriderna måste bli det ena eller andra. Under tidigt 1800-tal blev utsorteringen mera brutal, vilket kulminerade i auktioner då många såldes. I katalogen för en auktion 1824 utannonserades bland annat en påse blandade naturlar med det norska ägget, en bit av en vithaj, skalet av en exotisk krabba, ett stycke

vax från en romersk grav samt två sjojungfruhänder.

Den tredje stora berättelsen, "Rariteternas förvandling" (kapitel 5) kretsar kring raritetsbegreppets betydelse och en rad föremål som betraktades som rariteter. Raritetsbegreppet var viktigt för Worm och i hans tid närmast synonymt med "museiföremål". Museerna skulle visserligen ställa ut ett slags mikrokosmos och ha "alla kategorier" av världen, men det var "vanliga" föremål utan av ovanliga. I fokus för samlandet under 1500- och 1600-talen stod tingen i sig själva, inte deras kontext. Samlandet och katalogiseringen av rariteter var en betydelsefull forskningsstrategi. Här menar Mordhorst att mycket av den tidigare museihistorien delvis missförstått 1600-talet och att man där måste se universitetsforskningen och den musealt baserade forskningen som två ganska olika inriktningar. Bland Worms rariteter märks till exempel etnografika som en afrikansk korg, ett turkiskt pilkoger, en kinesisk kompass, en samisk trumma, runstenar, ett 50-tal fornsaker och en rad antika föremål från medelhavsområdet. I konstkammaren skulle tingen istället visa på kungens egenskaper och sorterades upp på nya sätt. Under 1800-talet vände man slutligen på Worms perspektiv och kontexten blev allt. Tingen blev nu till exempel i olika kontexter. Thomsens *Ledetrad* 1836, där fornsakerna blir till exempel på stenålder, bronsålder och järnålder, blir därmed inte en början utan slutet på en lång förvandling (som sedan drevs ännu längre i den arkeologiska typologin, där det enskilda föremålet nästan helt saknar individuell betydelse). I de moderna museerna lät sig en del rariteter "generaliseras" till att bli exempel i olika kategorier (de som en gång varit "allmänna" eller var det i fjärran länder), medan andra sorterades ut.

I sin korta epilög konstaterar Mordhorst att hennes undersökningar kan läsas som en argumentation för att det vi nu tar för givet när det gäller museiföremålen har varit annorlunda tidigare och kommer att förändras igen. De tre stora berättelserna pekar i riktning mot en särskild föremålsförståelse. I stället för att se föremålet som ett objekt, som varit föremål för olika tolkningar, pekar analyserna mot en mera radikal position, där föremålen bör förstås i förhållande till de praktiker de ingår i. Det finns ingen fast kärna utan alla parametrar är variabla. Ett föremål kan existera i flera samtidiga "versioner", delvis motstridiga, vilket Mordhorst exemplifierar med olika perspektiv på ett relikvarium av bergkristall ur Worms samling. Tingen är relationella och polysemantiska.

Mordhorst har åstadkommit en rik studie med många förtjänster. Greppet med de tre stora berättelserna som går in i och kompletterar varandra känns nyskapande och som ett övertygande alternativ till en traditionell historisk periodisering. Bokens styrka är de grundligt genomförda empiriska analyserna och den blir som helhet betraktad ett övertygande argument för vikten av "att se den museale vetenskapen som ett särregent felt med sine egne historier og praksisser". Mordhorst vänder faktiskt på den traditionella historien där man ju egentligen följer samtida fenomen bakåt till sitt "ursprung", det perspektiv där man kan finna de moderna museernas ursprung i tidigt 1800-tal. Hon följer istället 1600-talets föremålsförståelse och museivärld "framåt", vilket gör det tidiga 1800-talet till en slutpunkt istället för en början.

Mordhorst för inga långa teoretiska diskussioner kring tolkningen av föremål eller människors förhållande till föremål. Kanske kan man sakna referenser till och en dialog med

aktuella samtida perspektiv i hennes epilög, som för mig känns lite kort. Idéer liknande dem hon presenterar där finns i andra museologiska arbeten. En annan sak som jag funderar på är varför Mordhorst inte riktigt drar ut hela den historiska linjen när det gäller Worms föremål. Dels är boken mycket kort ifråga om insamlingsförhållanden. En närmare undersökning av hur och varför föremålen samlades skulle säkert ha varit givande. Förändrades Worms insamling över tid? Och vad hände med föremålen mellan det tidiga 1800-talet och idag? De har knappast betraktats och använts likadant hela tiden i de moderna museerna.

Sammanfattningsvis är Mordhorsts bok ett självständigt, betydelsefullt och mycket läsbart museologiskt bidrag. Hon för fram nya perspektiv på de tidiga museernas karaktär och på museiväsendets historia. Den starkt empiriskt underbyggda bevisföringen kring tingens praktik-relationella och polysemantiska karaktär är ett välkommet komplement till de vanligen alltför teoretiska diskussionerna av dessa förhållanden.

Fredrik Swanberg
Forskningschef, docent i arkeologi

Adress: Statens historiska museer
Box 5428, SE-11484 Stockholm

E-mail: fredrik.swanberg@historiska.se

Web: www.shmm.se